

DE ONDRAAGLIJKE KANS OP TOEVAL

WOUTER ROGIEST

Een man krijgt een vrouw op bezoek die ooit misschien zijn partner wordt. Een beeldschone vrouw. Alles is in gereedheid gebracht voor de perfecte eerste date. Op het menu staan een glas champagne als aperitief, als voorgerecht een roomsoepje van nieroogkreeftjes, als hoofdgerecht een gegrilde filet van goudbrasem op een bedje van vers geplukt zeekraal, geserveerd met een kruiden-mousseline, en als dessert een panna cotta met bittere Belgische chocolade, vergezeld van Blue Mountain espresso. Na een exquis diner — deze man kan koken — nestelen vrouw en man zich in de comfortabele fauteuil. Alles verloopt naar wens... tot de man beslist om wat muziek op te zetten. In willekeurige afspeelvolgorde.

Dit moment houden we vast. Deze man, nochtans kok uit de duizend en uitmuntend gastheer, deinst er blijkbaar niet voor terug om het verdere verloop van deze ravissante avond in de waagschaal te gooien, en de muziek aan het toeval over te laten. Toegegeven, zijn muziekcollectie bevat een rist pareltjes die de avond compleet kunnen maken; de stijlvolle pianotoets van Keith Jarrett en het vederlichte elektronische werk van Air inclusief. Maar wat te doen als straks de hel uitbreekt? Wat, als het afspeelalgoritme onverhoeds in de griezelige uithoeken van 's mans muziekcollectie belandt, en dadelijk het smakeloze 'The Ketchup Song' van Las Ketchup, het hemeltergende 'Sailing' van Rod Stewart of het gênante 'Voulez-Vous Coucher Avec Moi (Ce Soir)' weerklinkt? We houden de adem in.

Het verdere verloop van de avond is overgeleverd aan verschillende mogelijkheden, ingegeven door de wetten van toeval en kans. Daar heeft de gastheer, tot ons groot onbegrip, wel degelijk voor gekozen. De wet van Murphy slaat toe als plannen doorkruist worden (en andersom); het lot is gunstig, in het andere geval. De toevalsfactor, door de gastheer uitgenodigd, wordt verzocht toe te slaan, op zijn meest natuurlijke manier. Een moeilijk te begrijpen beslissing, zo niet hoogmoedig, dan toch minstens roekeloos!

In deze concrete episode of meer in het algemeen, het mag gezegd; toeval is een spontaan gegeven, eigen aan de natuur. Een zeer aanwezig gegeven ook, toeval kan hard zijn. Vele vragen rijzen. Hoe toeval zich verhoudt tot een opperwezen of een god bijvoorbeeld; gelovigen hebben er een vette kluif aan. Einstein had er zich behoorlijk aan mispakt, toen hij, geslingerd tussen zijn tanende geloof en zijn geniale wetenschap, het onzekerheidsprincipe van Heisenberg attackeerde met de uitspraak: 'Gott würfelt nicht' (God dobbelt niet), om het, althans in die kwestie, aan het verkeerde eind te hebben.

Toeval en geloof zijn moeilijk te verzoenen, en atheïsten en agnostici prijzen zich dan ook gelukkig zich alvast niet in dat dilemma gespleten te weten. Geef hen maar het pure toeval, de kansen *an sich*, in het land van de heldere wiskunde, met eerlijke trekkingen, in een onpartijdige tombola. Al is het zelfs voor dezen niet altijd fijn om het toeval in het gezicht te zien. Luie kinkels die na een gelukkige trekking van Euro Millions plots schatrijk worden. Toegewijde moeders die een kind verliezen aan een verdwaalde kogel, of aan een stomweg neergedaalde bliksemschicht. Het werkt bevrijdend om hierachter geen complot van de natuur te zoeken, maar het maakt dergelijke spelingen van het lot niet minder schrijnend. Men vraagt zich al eens af hoe men het toeval kan ontlopen. Wie leest geneest, zegt men wel eens. We proberen het, met Milan Kundera en Haruki Murakami, en hun visie op toeval.

In de eerste pagina's van 'De Ondraaglijke Lichtheid van het Bestaan' hangt Kundera een beeld op van een ondraaglijke lichte wereld. Het verschrikkelijke is niet dat onze levensweg bestaat uit een aaneenschakeling van spelingen van het lot, zo luidt het, maar dat alles zich maar precies één keer voordoet. Het gebrek aan herhaling van onomkeerbare gebeurtenissen brengt ons in een lastig parket: doordat elke gebeurtenis zich maar één keer voordoet, is elke mogelijkheid om er lessen uit te trekken uit den boze. Geen ontsnapping aan het toeval, geen zingeving aan ons lot; weinig genezing hier.

Murakami is dan weer op vele plaatsen in zijn oeuvre lyrisch over toeval, zoals bij de toenadering van Aomame en Tengo in zijn meesterlijke trilogie '1q84'. Na een ongekend innig moment van afscheid vinden twee personages elkaar een twintigtal jaar later op onwaarschijnlijke wijze terug. Zij doen dit door voldoende lang te staren naar een tweede, plots opgedoken maan, die enkel zij kunnen zien. Enkel door voldoende lang te staren naar deze tweede maan slagen zij erin om elkaar toevallig tegen het lijf te lopen, in een van de grootste steden van deze aardbol, Tokio. Het lot is deze twee geliefden bijzonder goed gezind en gunt hen, tegen alle kansen in, een hereniging. Zo houdt Murakami ons een wereld voor van kneedbare dromen, een wereld waarin de meest onwaarschijnlijke scenario's afdwingbaar zijn, zolang een geestelijke kracht aanwezig is, die het toeval op miraculeuze wijze een handje helpt. Enige genezing is hier zeker in terug te vinden; dit evenwel met de wetenschap buiten spel gezet.

Houden we beide visies op toeval tegen het licht, dan is die van Kundera veruit het scherpst omljnd, en kan ons min of meer wetenschappelijk aan het denken zetten. Misschien leven we gewoon te kort? Misschien moeten we oneindig lang leven, en zou, door de limiet te nemen voor tijd t gaande naar oneindig, alle toeval toch nog zinvol worden. Inderdaad, zolang wij in een eindig universum leven, en een eindig aantal gebeurtenissen ons kan overkomen, zal elk evenement zich tijdens een oneindig durend leven meer dan eenmaal aan ons voordoen. Dit zou ons dan weer in staat moeten stellen om uit onze fouten te leren, om, het toeval en haar trekkingen ten spijt, geleidelijk steeds betere beslissingen te nemen.

Een eeuwig leven: prachtig lijkt het, tot een bezorgdheid opduikt. Kunnen we echt wel zo goed omgaan met deze eindeloos lange tijd? In ons dagelijks

realiteitsbesef treedt immers iets op dat we verdiscontering kunnen noemen. Deze bestaat erin dat we een heel groot gewicht toekennen aan wat we vandaag meemaken, een kleiner gewicht aan gisteren, en een nog veel kleiner gewicht aan eergisteren. Wiskundig gezien bekomen we een geometrische distributie, waarmee we onze ervaring wegen. De ervaring van vandaag geven we volle waarde, die van gisteren vermenigvuldigen we met één of ander gewicht α tussen nul en één, die van eergisteren met gewicht α^2 , en zo verder. Uit de som bekomen we ons totaaloordeel over de dingen, redenerend op vandaag. En dat is goed zo! Het is niet minder dan een instinctief procedé, dat ons als evolutionair ontstane mensen in ons apenverleden vast van pas is gekomen, wanneer we ons weer eens moesten aanpassen aan weer eens wisselende omstandigheden. Maar het maakt ons niet bepaald experten in de grote getallen, zoals deze zich opstapelen in een oneindige tijd. Zelfs wanneer iets zich netjes houdt aan een bepaald toevalsmatig gedrag in onze omgeving, dan nog zullen wij toch koppig vasthouden aan onze recentste ervaring. Als alle kinderen die dit jaar geboren worden in onze directe omgeving jongens zijn, dan raken we al snel in de overtuiging dat er tegenwoordig vaker jongens geboren worden dan meisjes. Tot er meisjes geboren worden! Niet eerder geven we toe dat het misschien wel een speling van het lot zou kunnen zijn, die ons tot verkeerde conclusies bracht.

En dan is er bij dat eeuwige leven van ons nog een tweede bezorgdheid: verdiscontering is dan misschien de regel, maar er zijn ook uitzonderingen. Bepaalde stappen in ons leven zetten we maar één keer, en erna nooit meer. Een huwelijk, een studiekeuze, een carrièresprong, of een ontzettend belangrijke eerste date. Daar vallen het soort beslissingen waar Milan Kundera het over heeft, sprongen die je niet kunt overdoen, en waar het er echt op aan komt. Welnu, in het eeuwige leven wordt de status van deze mijlpalen op zijn minst gezegd dubieus. Deze evenementen griffen zich immers enkel in ons geheugen omdat ze maar één of hooguit twee keer voorkomen, of tenminste, maar een paar keer geacht worden voor te komen. Juist daaraan verlenen ze hun niet-verdisconteerde, blijvende gewicht. Het zou dan ook naïef zijn te denken dat het zou helpen om de tijd naar oneindig te laten gaan om deze evenementen te laten weerkeren in hun volle glorie. Neen, moesten we deze mijlpalen honderd keer doorlopen in eenzelfde levenswandel, ze zouden hun onvergetelijk karakterigheid verliezen, en ook hun reputatie van mijlpaal als een pudding ineen zien zakken, tot elke baken weggevaagd is.

Vooraf door deze laatste bezorgdheid zien we ons genoodzaakt om die theorie van tijd naar oneindig te laten vallen, en kiezen we in de plaats voor een discrete variabele, een waarde n , die het aantal levens beschrijft. We denken aan Boeddhistische tradities, waarin de betere Boeddha tot negen keer leeft en dus tot acht keer herrijst, in telkens andere gedaantes. We noemen dit de variabele n , laten deze naar oneindig gaan, en creëren zodoende een universum waarbij we telkens van niets starten, met als enige privilege dat we de opgebouwde wijsheid uit vorige levens meenemen. De laatste bezorgdheid is alvast van de baan.

Een oneindig aantal levens, maar krijgt het toeval nu eindelijk zin? In zulk een leven, of beter, in zulk een levens, krijgt het toeval reden tot bestaan. Eindelijk. Laat alles maar verlopen zoals het wil, we leren er wel mee omgaan, met het oog

op een volgend en beter leven. Waarbij we natuurlijk niet uit het oog verliezen dat we alles uit het vorige leven en wat eraan vooraf ging een gelijk gewicht moeten toekennen, want voor we het weten staan we voor een dilemma: verdisconteren we onze vorige levens, of tassen we al onze wijsheden in onszelf op tot we in de spiegel een starre, logge massa van oneindig diepe wijsheid aantreffen, die niet langer in staat blijkt om nog een voet te verzetten? Waardoor ook dit een impasse blijkt, en ons ertoe noopt om toch maar liever aan dat oneindig aantal levens te verzaken.

Met weemoed denken we terug aan ons eerste leven van ongeremde naïviteit, waarin alles nog te leren was! Waarop we wijselijk, alsnog, beslissen om het voorbeeld van de eerder vermelde gastheer na te volgen. Kom maar binnen, toeval! Want in het aanzicht van het toeval bestaat tot nader order geen mislukking en geen vergissing. Wie het lot uitnodigt kan het krijgen, en er is niemand die op dit moment (dat we vasthouden, herinneren we ons) kan zeggen of de gastheer na de start van de muziek door de grond zakt van schaamte, of zich integendeel kan laten voorstaan op zijn goede smaak. Wat het ook wordt, we verwijten hem niets, en herkennen nu ook zijn bezoek: niemand minder dan Dame Toeval is in het spel, is bij hem te gast. Verdient hij niet alle begrip voor zijn beslissing om haar uit te nodigen?

Verschenen in Kluger Hans #21, pp. 48-53, maart 2014.